

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Εισαγωγή της Επιστημονικής Επιμελήτριας στην Ελληνική Έκδοση</i>	11
<i>Πρόλογος</i>	15
<i>Ευχαριστίες</i>	17
<i>Συμμετέχουσα Συγγραφέας</i>	18
1. Σχολικό κλίμα: Άλμπατρος, Μονόκερος ή Φοίνικας;	19
2. Προάγοντας τις Θετικές Σχέσεις Εκπαιδευτικού-Μαθητή	49
3. Προάγοντας τις Θετικές Σχέσεις Μεταξύ Μαθητών	71
4. Αναπτύσσοντας την Κοινωνική και Συναισθηματική Επάρκεια και την Αυτοπειθαρχία	91
<i>Συμμετέχει η Angela Soltys</i>	
5. Στρατηγικές με Επίκεντρο τον Εκπαιδευτικό για την Πρόληψη Προβλημάτων Συμπεριφοράς	123
6. Αντιμετώπιση Προβλημάτων Συμπεριφοράς	157
7. Προάγοντας την Εμπλοκή των Μαθητών/τριών	195
8. Πρόληψη και Μείωση Συμπεριφορών Σχολικού Εκφοβισμού	219
9. Ασφάλεια στο Σχολείο: Τι Λειτουργεί και Τι Όχι	247
10. Αξιολόγηση του Σχολικού Κλίματος και Σύνδεση των Αποτελεσμάτων με Αποτελεσματικές Πρακτικές	281
<i>Βιβλιογραφικές Αναφορές</i>	313

ΣΧΗΜΑΤΑ/ΠΙΝΑΚΕΣ

Σχήματα

- 1.1 Το Μοντέλο Σχολικού Κλίματος του Υπουργείου Παιδείας των ΗΠΑ 24
- 1.2 Εννοιολογικό Πλαίσιο του Σχολικού Κλίματος 29

Πίνακες

- 10.1 Κλίμακες και Υποκλίμακες των Ερωτηματολογίων Delaware για το Σχολείο (αριθμός ερωτήσεων στις παρενθέσεις) 286
- 10.2 Ερωτήσεις της Κλίμακας Delaware για το Σχολικό Κλίμα (για Μαθητές/τριες) 289
- 10.3 Ερωτήσεις της Κλίμακας Delaware για τις Θετικές Τεχνικές, τις Τιμωρητικές Τεχνικές και τις Τεχνικές Κοινωνικο-συναισθηματικής Μάθησης 294
- 10.4 Ερωτήσεις της Κλίμακας Delaware για τον Εκφοβισμό 296
- 10.5 Ερωτήσεις της Κλίμακας Delaware για την Εμπλοκή των Μαθητών/τριών (για Μαθητές/τριες) 297
- 10.6 Ερωτήσεις της Κλίμακας Delaware για τις Κοινωνικές και Συναισθηματικές Δεξιότητες (για Μαθητές/τριες) 299

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΙΜΕΛΗΤΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Τα τελευταία χρόνια, το ενδιαφέρον της Σχολικής Ψυχολογίας διεθνώς για θέματα που αφορούν την ενίσχυση της θετικής συμπεριφοράς στο σχολείο και τη διαχείριση δύσκολων και προκλητικών συμπεριφορών μέσα στην τάξη αυξάνεται διαρκώς. Αυτό συνδέεται άμεσα με την αύξηση των προβλημάτων μάθησης και προσαρμογής παιδιών και εφήβων, και ειδικότερα με την αύξηση των περιστατικών βίας, επιθετικότητας και σχολικού εκφοβισμού στις σχολικές κοινότητες σε διεθνές επίπεδο. Οι νέες συνθήκες και η ανησυχητική αύξηση τέτοιων περιστατικών έχουν αναδείξει αφενός την αναγκαιότητα ανάπτυξης πιο αποτελεσματικών προσεγγίσεων για τη διαχείριση της τάξης και αφετέρου τον σημαντικό ρόλο του σχολικού κλίματος στη σχολική προσαρμογή και την ανάπτυξη όλων των μαθητών/τριών.

Η αύξηση των δύσκολων και επιθετικών συμπεριφορών στο πλαίσιο του σχολείου καθιστά πιο επιτακτική την αναγκαιότητα της διεπιστημονικής συνεργασίας για την πρόληψη και τη διαχείριση τέτοιων συμπεριφορών. Επιπλέον, είναι ιδιαίτερα σημαντικές η υποστήριξη και καθοδήγηση των εκπαιδευτικών και η παροχή συγκεκριμένων στρατηγικών για την ενίσχυση του θετικού κλίματος και την πρόληψη, τη μείωση ή και την εξάλειψη αυτών των προκλητικών συμπεριφορών στην τάξη και στο σχολείο. Το βιβλίο *Βελτιώνοντας το Σχολικό Κλίμα* παρέχει ένα πλαίσιο για την προσέγγιση και την κατανόηση του σχολικού κλίματος και, κυρίως, παρέχει εμπειρικά τεκμηριωμένες προτάσεις, στρατηγικές και προσεγγίσεις για τη διαμόρφωση ενός σχολικού πλαισίου που θα διευκολύνει τη μαθησιακή και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και προσαρμογή των παιδιών και των εφήβων, την αποφυγή ή τη μείωση δύσκολων και προκλητικών συμπεριφορών.

Ο βασικός προσανατολισμός αυτού του βιβλίου είναι η έμφαση στα θετικά στοιχεία και στις δυνατότητες ατόμων και συστημάτων, στη δημιουργία ενός υγιούς σχολικού περιβάλλοντος με επικέντρωση στη διαλεκτική προσέγγιση για την ανάπτυξη παρεμβάσεων που είναι εμπειρικά τεκμηριωμένες και

υιοθετούν την προσέγγιση «Υποστηρικτικές Παρεμβάσεις για την Ενίσχυση της Θετικής Συμπεριφοράς στο Σχολείο», προάγοντας παράλληλα τη σχολική επίδοση, την πρόληψη προβλημάτων συμπεριφοράς και την ενίσχυση των κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων των μαθητών/τριών. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτού του βιβλίου είναι ο συνδυασμός των σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων, των ερευνητικών δεδομένων και των εμπειρικά τεκμηριωμένων παρεμβάσεων και των συγκεκριμένων, πρακτικών στρατηγικών.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται η εξελικτική πορεία, η σημασία και οι τρόποι αξιολόγησης του σχολικού κλίματος στην έρευνα, την εκπαιδευτική πολιτική και την πρακτική εφαρμογή. Επίσης, περιγράφεται ένα προτεινόμενο μοντέλο σχολικού κλίματος το οποίο περιλαμβάνει τους τομείς που τεκμηριωμένα προάγουν τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα των μαθητών/τριών και την κοινωνική και συναισθηματική τους ανάπτυξη.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η σημασία των θετικών σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών/τριών, παρουσιάζονται ερευνητικά δεδομένα για τα χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών που ενδυναμώνουν τη σχέση εκπαιδευτικού-μαθητή και παρέχονται στρατηγικές και παρεμβάσεις για τη βελτίωση των σχέσεων εκπαιδευτικού-μαθητή.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η σημασία των θετικών σχέσεων μεταξύ των μαθητών/τριών και παρουσιάζονται οι παράγοντες που επηρεάζουν τις σχέσεις μεταξύ των μαθητών/τριών σε επίπεδο μαθητή, εκπαιδευτικού, τάξης και σχολείου, ενώ προτείνονται, επίσης, στρατηγικές για τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών/τριών.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια της κοινωνικής και συναισθηματικής επάρκειας στο πλαίσιο του μοντέλου του Συνεργατικού Φορέα για την Ακαδημαϊκή, Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή (CASEL), και παρέχονται ερευνητικά δεδομένα που τεκμηριώνουν την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων κοινωνικής και συναισθηματικής αγωγής. Τέλος, διατυπώνονται προτάσεις για την ανάπτυξη κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων στους μαθητές, ειδικά σε σχέση με την αυτοπειθαρχία.

Στο πέμπτο κεφάλαιο περιγράφονται και αξιολογούνται η οικολογική και η συμπεριφοριστική προσέγγιση για τη διαχείριση της τάξης, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη σύγχρονη προσέγγιση που αφορά τις *Υποστηρικτικές Παρεμβάσεις για την Ενίσχυση της Θετικής Συμπεριφοράς στο Σχολείο*. Τέλος, παρουσιάζονται γενικές στρατηγικές και πιο συγκεκριμένες παρεμβάσεις για την πρόληψη των προβλημάτων συμπεριφοράς στο σχολείο.

Το έκτο κεφάλαιο εστιάζεται σε ποικίλες τεχνικές για τη μείωση ή και την εξάλειψη των δύσκολων συμπεριφορών, αναλύοντας τα θετικά και αρνητικά τους στοιχεία και παρέχοντας συγκεκριμένες πρακτικές κατευθύνσεις για τη διαχείριση της προκλητικής συμπεριφοράς των μαθητών/τριών.

Η ενεργός συμμετοχή και, γενικότερα, η εμπλοκή των μαθητών/τριών αναγνωρίζεται συνήθως από τους ερευνητές ως ένας από τους βασικούς τομείς του σχολικού κλίματος, και αυτό το θέμα πραγματεύεται το έβδομο κεφάλαιο. Ειδικότερα, αναλύονται η σημασία της εμπλοκής των μαθητών/τριών και οι παράγοντες που την επηρεάζουν σε επίπεδο ατόμου, τάξης και σχολείου, και προτείνονται συγκεκριμένες στρατηγικές για την ενίσχυση της γνωστικής, της συμπεριφορικής και της συναισθηματικής εμπλοκής όλων των μαθητών/τριών.

Ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί το βασικό θέμα του όγδοου κεφαλαίου. Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται βασικά εννοιολογικά και θεωρητικά ζητήματα που σχετίζονται με το συγκεκριμένο φαινόμενο, αλλά και ερευνητικά δεδομένα σε σχέση με παρεμβάσεις που μπορούν να εφαρμοστούν στο σχολείο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε συγκεκριμένα εμπειρικά τεκμηριωμένα προγράμματα και σε στρατηγικές που εντάσσονται στις ευρύτερες προσεγγίσεις για την προαγωγή του θετικού σχολικού κλίματος.

Στο ένατο κεφάλαιο εξετάζεται η έννοια της σχολικής ασφάλειας, και ειδικότερα πώς αυτή ορίζεται και αξιολογείται. Στο επίκεντρο της προσοχής βρίσκονται οι μεταβαλλόμενοι παράγοντες που θα μπορούσαν να αποτελέσουν στόχο παρέμβασης για τα σχολεία. Το κεφάλαιο εστιάζεται στις καλές πρακτικές για την ενίσχυση της ασφάλειας, ενώ περιγράφονται προτεινόμενες στρατηγικές και παρεμβάσεις για τη βελτίωση της ασφάλειας του σχολείου.

Τέλος, στο δέκατο κεφάλαιο αναλύεται το θέμα της αξιολόγησης του σχολικού κλίματος με έμφαση στα εργαλεία αξιολόγησης. Ειδικότερα παρουσιάζονται τα Ερωτηματολόγια Delaware για το Σχολείο, που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο μιας μακροχρόνιας προσπάθειας της ευρύτερης επιστημονικής ομάδας του πανεπιστημίου των συγγραφέων, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούνται για να βοηθήσουν τα σχολεία να εντοπίσουν τους τομείς του σχολικού κλίματος που χρειάζονται βελτίωση.

Η φιλοσοφία του βιβλίου, αλλά και οι σύγχρονες προσεγγίσεις και οι εμπειρικά τεκμηριωμένες παρεμβάσεις που παρουσιάζονται, πλαισιώνουν και το εννοιολογικό πλαίσιο των πολυεπίπεδων παρεμβάσεων και δράσεων του Εργαστηρίου Σχολικής Ψυχολογίας του Τμήματος Ψυχολογίας του ΕΚΠΑ στην έρευνα, την εκπαίδευση και την παροχή υπηρεσιών σε όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας. Η ανάδειξη των θετικών χαρακτηριστικών και των δυνατοτήτων ατόμων και συστημάτων και η έμφαση στη θετική συμπεριφορά, στις σχέσεις και στο θετικό κλίμα αποτελούν τόσο εκπαιδευτικό μας στόχο για τους προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς μας φοιτητές και φοιτήτριες όσο και παρεμβατικό στόχο των πολυεπίπεδων δράσεων και παρεμβάσεων του Εργαστηρίου μέσα από την πολυετή συνεργασία μας με εκπαιδευτικούς, διευθυντές και στελέχη της εκπαίδευσης. Ιδιαίτερα η ανάδειξη της σημασίας της διδασκαλίας κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων και η ενίσχυση της

ψυχικής ευεξίας και ανθεκτικότητας όλων των μελών της σχολικής κοινότητας αποτελούν εδώ και πολλά χρόνια βασικό πυλώνα των παρεμβατικών προγραμμάτων σε πρωτογενές και δευτερογενές επίπεδο, τα οποία έχουν σχεδιαστεί, εφαρμοστεί και αξιολογηθεί σε ποικίλα εκπαιδευτικά και πολιτισμικά πλαίσια από την επιστημονική ομάδα του Εργαστηρίου Σχολικής Ψυχολογίας.

Αυτό το βιβλίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό και βοηθητικό για όλους όσοι ασχολούνται με τον χώρο της εκπαίδευσης. Είναι ένα ιδιαίτερα ευανάγνωστο και κατανοητό εγχειρίδιο, και η αξία του έγκειται στο ότι περιλαμβάνει βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρικά τεκμηριωμένες πρακτικές βασισμένες σε μια διαλεκτική προσέγγιση για τη διαχείριση της τάξης και το σχολικό κλίμα στο πλαίσιο των αποτελεσματικών προσεγγίσεων της Κοινωνικής και Συναισθηματικής Μάθησης, και των Υποστηρικτικών Παρεμβάσεων για την Ενίσχυση της Θετικής Συμπεριφοράς στο Σχολείο. Είναι ένα σημαντικό βοήθημα για ειδικούς στον χώρο της εκπαίδευσης και της ψυχολογίας, στελέχη της εκπαίδευσης, εκπαιδευτικούς, σχολικούς ψυχολόγους, φοιτητές και φοιτήτριες, μεταπτυχιακούς φοιτητές και φοιτήτριες, και όλους όσοι ενδιαφέρονται για τη βελτίωση του σχολικού κλίματος, την πρόληψη και τη διαχείριση δύσκολων συμπεριφορών και, γενικότερα, τη διευκόλυνση της προσαρμογής των μαθητών/τριών.

Θερμές ευχαριστίες εκφράζω στον εκδότη κ. Παύλο Παπαχριστοφίλου και στην κ. Χρύσα Ξενάκη για την άρτια φιλολογική επιμέλεια και τη συνεργασία.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω, επίσης, τη συνάδελφο κ. Κατερίνα Χ. Λαμπροπούλου για τη μετάφραση και τη συνεργασία με στόχο την καλύτερη δυνατή απόδοση του κειμένου στη γλώσσα μας.

Χρυσή (Σίσσυ) Χατζηχρήστου, Ph.D,
Καθηγήτρια Σχολικής Ψυχολογίας
Διευθύντρια Εργαστηρίου Σχολικής Ψυχολογίας
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όταν τα σχολεία στο Delaware άρχισαν για πρώτη φορά να εφαρμόζουν την προσέγγιση «Υποστηρικτικές Παρεμβάσεις για την Ενίσχυση της Θετικής Συμπεριφοράς στο Σχολείο» (ΥΠΕΘΕΣυΣ), σχεδόν πριν από 20 χρόνια, σε ορισμένους από εμάς που ασχολούμαστε με αυτό το έργο έγινε γρήγορα φανερό ότι μια μείωση στις πειθαρχικές παραπομπές στο γραφείο της διεύθυνσης (ΠΠΓ) και στις αποβολές, καθώς και μια αύξηση στην παροχή αμοιβών στους μαθητές για καλή συμπεριφορά δεν σημαίνουν απαραίτητα ότι υπάρχει ένα θετικό σχολικό κλίμα. Αναμφίβολα, σε πολλά σχολεία ήταν απαραίτητες μια μείωση στις ΠΠΓ και στις αποβολές, καθώς και μια μεγαλύτερη θετική ενίσχυση της επιθυμητής συμπεριφοράς. Σύντομα, όμως, αναγνωρίσαμε ότι η βελτίωση του σχολικού κλίματος περιλάμβανε πολύ περισσότερα από το να λέμε απλώς στους εκπαιδευτικούς να σταματήσουν να στέλνουν τα παιδιά στον διευθυντή για μικρά προβλήματα συμπεριφοράς και να τους παρέχουν αμοιβές όταν αυτά δείχνουν καλή συμπεριφορά. Παρότι αυτοί οι δύο δείκτες απέφεραν αντικειμενικά δεδομένα που ήταν εύκολο να μετρηθούν, κανένας τους δεν παρείχε πληροφορίες στα σχολεία για το εάν οι μαθητές/τριες βελτιώθηκαν πράγματι στη συμπεριφορά τους ή, το πιο σημαντικό, αν αντιλαμβάνονταν θετικά το σχολείο τους. Είχε, άραγε, μεγάλη σημασία αν ένα σχολείο είχε χαμηλές ΠΠΓ και οι εκπαιδευτικοί παρείχαν πολλές αμοιβές, αν οι μαθητές πίστευαν ότι οι εκπαιδευτικοί ήταν αδιάφοροι, αν οι μαθητές δεν τα πήγαιναν καλά μεταξύ τους, αν ο εκφοβισμός ήταν συχνός, αν οι μαθητές δεν εμπλέκονταν στη μάθηση, αν οι μαθητές δεν είχαν διδαχθεί κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες ή αν οι μαθητές και το προσωπικό δεν ένιωθαν ασφαλείς;

Με βάση πολλές έρευνες, όπως παρουσιάζονται σε αυτό το βιβλίο, πιστεύαμε ότι οι αντιλήψεις των μαθητών/τριών σε τομείς του σχολικού κλίματος ήταν πιο σημαντικές από τις ΠΠΓ και τις άλλες πηγές δεδομένων που χρησιμοποιούσαν τότε τα σχολεία για να μετρήσουν τη σχολική βελτίωση και να καθορίσουν εάν το σχολείο τους ήταν «θετικό». Παρατηρήσαμε μεγάλη ανάγκη για έγκυρα και πρακτικά εργαλεία που θα αξιολογούσαν σημαντικές διαστάσεις του σχολικού κλίματος. Εντοπίσαμε, επίσης, την ανάγκη για θετικές παρεμβάσεις και δράσεις υποστήριξης που ξεπερνούσαν τη συχνή και συστηματική χρήση της θετικής ενίσχυσης, ιδιαίτερα την παροχή αμοιβών για καλή συμπεριφορά. Η ανάγκη για πρόσθετες εμπειρικά τεκμηριωμένες

στρατηγικές και παρεμβάσεις με στόχο την ανάπτυξη της κοινωνικής και συναισθηματικής επάρκειας ήταν εμφανής σε πολλά σχολεία, ειδικά σε εκείνα όπου το σχολικό κλίμα ήταν αρνητικό.

Στο πλαίσιο αυτών των παρατηρήσεων, τα τελευταία 15 χρόνια, οι συνάδελφοί μου και εγώ που εργαζόμαστε στο Center for Disabilities του Πανεπιστημίου του Delaware (CDS), και πιο συγκεκριμένα στα projects SWPBIS και σχολικού κλίματος, μαζί με το Υπουργείο Παιδείας της Πολιτείας, έχουμε αναπτύξει και σταθμίσει εργαλεία τα οποία αξιολογούν πολλαπλές πτυχές του σχολικού κλίματος και συναφείς έννοιες. Αυτά περιλαμβάνουν την αξιολόγηση του τρόπου με τον οποίο οι μαθητές/τριες, οι εκπαιδευτικοί, το προσωπικό και/ή οι γονείς αντιλαμβάνονται τις σχέσεις εκπαιδευτικού-μαθητή, τις σχέσεις των μαθητών μεταξύ τους, την εμπλοκή των μαθητών, την ασφάλεια στο σχολείο, τον εκφοβισμό, την κοινωνική και συναισθηματική επάρκεια των μαθητών και τη χρήση τεχνικών από τους εκπαιδευτικούς για την πρόληψη και τη διόρθωση προβλημάτων συμπεριφοράς και την ανάπτυξη κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων.

Αυτό το έργο υποστηρίζεται με συνεχή χρηματοδότηση από το Υπουργείο Παιδείας του Delaware και, πιο πρόσφατα, με χρηματοδότηση προερχόμενη από μια πενταετή επιχορήγηση για την αλλαγή του σχολικού κλίματος από το Υπουργείο Παιδείας των ΗΠΑ. Αυτή η επιχορήγηση μας επέτρεψε όχι μόνο να επικεντρωθούμε στην αξιολόγηση του σχολικού κλίματος, αλλά και να βοηθήσουμε τα σχολεία να συνδέσουν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης με εμπειρικά τεκμηριωμένες πρακτικές για τη βελτίωση του σχολικού κλίματος. Το παρόν βιβλίο προέκυψε από αυτό το έργο, αλλά επεκτείνεται σε μεγάλο βαθμό, παρέχοντας μια σημαντική θεωρητική και ερευνητική βάση για τη βελτίωση του σχολικού κλίματος και παρουσιάζοντας στους εκπαιδευτικούς ένα ευρύτερο φάσμα εμπειρικά τεκμηριωμένων και πρακτικών παρεμβάσεων για τη βελτίωση του σχολικού κλίματος, αποτρέποντας και μειώνοντας ταυτόχρονα τα προβλήματα συμπεριφοράς και ενθαρρύνοντας τη συναισθηματική, ηθική και ακαδημαϊκή ανάπτυξη των μαθητών/τριών. Οι στρατηγικές και οι παρεμβάσεις βασίζονται σε μια διαλεκτική προσέγγιση για τη διαχείριση της τάξης, τη σχολική πειθαρχία και το σχολικό κλίμα, που τονίζει τη βασική σημασία της κοινωνικο-συναισθηματικής στήριξης και της δομής/λειτουργίας. Η προσέγγιση ενσωματώνει στρατηγικές και παρεμβάσεις που συναντώνται συνήθως στις πρωτοβουλίες των ΥΠΕΘΕΣ (SWPBIS) και της Κοινωνικής και Συναισθηματικής Αγωγής (ΚΣΑ), ενώ αντλεί κάποια από τα δυνατά σημεία της καθεμιάς από αυτές τις προσεγγίσεις και αντιμετωπίζει τις αδυναμίες της. Όπως φαίνεται σε όλο αυτό το βιβλίο, μια τέτοια περιεκτική και ολοκληρωμένη προσέγγιση χαρακτηρίζει τους πιο αποτελεσματικούς εκπαιδευτικούς και τα πιο αποτελεσματικά σχολεία.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να μνημονεύσω και να ευχαριστήσω τα πολλά άτομα με τα οποία συνεργάστηκα στις προσπάθειες βελτίωσης του σχολικού κλίματος στα σχολεία του Delaware, το καθένα από τα οποία συνέβαλε σε αυτό το βιβλίο με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Οι κυριότεροι ανάμεσά τους είναι οι δύο βασικοί συνεργάτες μου για περισσότερα από 15 χρόνια στο CDS (και οι καλύτεροι προϊστάμενοι που μπορεί να έχει κανείς): η Debby Boyer, Co-Project Director του PBS, και η Sarah Hearn, Συντονίστρια Έργου PBS. Εξίσου σημαντική για την επιτυχία των προσπαθειών βελτίωσης του σχολικού κλίματος του Delaware ήταν η υποστήριξη της Linda Smith (PBS Co-Project Director) και της Mary Ann Mieczkowski (Director of Exceptional Children Resources) στο Υπουργείο Παιδείας του Delaware.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω, επίσης, τη Megan Pell (Instructional Coach στο CDS) και πολλές διδακτορικές φοιτήτριες, στο παρελθόν και στο παρόν, που βοήθησαν στην ανάπτυξη εργαλείων αξιολόγησης του σχολικού κλίματος και εκπαιδευτικών ενοτήτων παρέμβασης, και καλλιέργησαν με συνέπεια ένα υπέροχο κλίμα συνεργασίας: τις Jessica Slaughter, Lindsey Mantz, Chunyan Yang και Angela Soltys (Harris). Ο χρόνος, η δημιουργική τους ενέργεια και η υπέροχη διάθεσή τους έχουν εκτιμηθεί πολύ. Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνω, επίσης, στις μεταπτυχιακές βοηθούς ερευνήτριες στο μεταπτυχιακό μας πρόγραμμα σχολικής ψυχολογίας, οι οποίες αφιέρωσαν πάμπολλες ώρες αναζητώντας και παραθέτοντας με προσοχή αναφορές για το βιβλίο: τις Natali Munoz και Fiona Lachman.

Τέλος, για τη φροντίδα, την ενεργητική ακρόαση και όλη τη συναισθηματική υποστήριξή τους κατά τη συγγραφή αυτού του βιβλίου, ευχαριστώ τη σύζυγό μου (και υπόδειγμα διαλεκτικής προσέγγισης στη διαχείριση της τάξης και στη γονικότητα), Patti Bear, και το πάντα προσεκτικό και στοργικό δίσχρονο Golden Retriever μας, τη Winnie the Pooh (Γουίνι το Αρκουδάκι). Η Γουίνι ήταν δίπλα μου καθώς γραφόταν σχεδόν κάθε λέξη. Μακάρι να μπορούσε να διαβάσει αυτά που γράψαμε μαζί.